

Ruhları Konuşturmak: *A'mâk-ı Hayâl*, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren* *Büyük Ruhlar ve Rü'ya'nın Spiritüalist Kökleri**

Eren Yavuz**

Öz

Filibeli Ahmed Hilmi'nin *A'mâk-ı Hayâl*'i, Tahir Harîmî Balcıoğlu'nun *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*'ı ve Cafer Ergin'in *Rü'ya* adlı eserleri modern spiritüalizmin kurucusu Allan Kardec'in düşüncelerinden belirgin izler taşır. Spiritüalizmin etkisi, bu üç eserde de rüya içerisinde büyük ruhların konuşturulmasına dayanan ortak bir anlatım tarzının kullanılmasını sağlamıştır. Bu anlatım tarzının en büyük özelliği, ruhu ve ruh kavramının dinî ve felsefî muhtevasını bizzat ruhların kendisine söyletmektir. Bu tür eserler içinde en bilineni olan *A'mâk-ı Hayâl*, Filibeli Ahmed Hilmi'nin ruhun varlığına dair yaşadığı tereddütlerden sonra onun varlığına ikna olduğu spiritüel tecrübelerine dayanmaktadır. Aynı şekilde Tahir Harîmî de kendisine anlatılan spiritüel bir tecrübeden yola çıkarak eserini kaleme almıştır. Bu çalışmada ilk olarak Filibeli Ahmed Hilmi ve Tahir Harîmî'nin kitaplarını kaleme almadan evvel yaşadıkları ruhî hadiselerle yer verilmiş ve her iki yazarın da spiritüalizmle olan ilişkisi gösterilmeye

* Bu makalede, 2022 yılında Eren Yavuz tarafından sunulan "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Âlim, Yazar ve Şair: Tahir Harîmî Balcıoğlu" başlıklı doktora tezinden faydalanılmış, konuyla ilgili bölüm genişletilmiştir.

** Dr., İstanbul/Türkiye, erenyavuz@gmail.com, orcid.org/0000-0003-2045-7473

çalışılmıştır. Filibeli Ahmed Hilmi'nin ruha dair düşüncelerinin değişimi, *Şehbal* dergisinde yayınladığı hatırat özelliği gösteren “Eski Fikirler, Yeni Şekiller: Ulûm-ı Garîbe ve İspitirizma” başlıklı yazılarından yararlanılarak ortaya konulmuştur. Daha sonra Allan Kardec tarafından kaleme alınan *Ruhlar Kitabı*'nin bahsi geçen üç eser üzerindeki tesiri irdelenmiştir. Bu tesir; eserlerin yazılış amacı, ruh, rüya ve Hz. Peygamber vurgusu başlıkları altında incelenmiş ve bu başlıklarla ilgili eserlerden alınan örneklere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *A'mâk-ı Hayâl*, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, *Rü'ya*, ruh, spiritüalizm.

To Make Spirits Talk: Spiritualist Roots of *A'mâk-ı Hayâl*, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar* and *Rü'ya*

Abstract

Filibeli Ahmed Hilmi's *A'mâk-ı Hayâl*, Tahir Harîmî Balcıoğlu's *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, and Cafer Ergin's *Rü'ya* have clear traces of the thoughts of Allan Kardec, the founder of modern spiritualism. The influence of spiritualism has resulted in the use of a common narrative style in these three works, which is centered around the communication of great spirits through dreams. The most important feature of this style of expression is that the spirits themselves tell the spirit and the religious and philosophical content of the concept of spirit. *A'mâk-ı Hayâl*, which is the most well-known among such works, is based on the spiritual experiences of Filibeli Ahmed Hilmi, who was initially hesitant about the existence of the soul, but eventually became convinced through his experiences. Likewise, Tahir Harîmî wrote his work based on a spiritual experience told to him. In this study, firstly, the spiritual events experienced by Filibeli Ahmed Hilmi and Tahir Harîmî before they wrote their books are included and the relationship of both authors with spiritualism is tried to be shown. The change of Filibeli Ahmed Hilmi's thoughts on the soul is revealed by utilizing his memoirs published in *Şehbal* magazine titled “Eski Fikirler, Yeni Şekiller: Ulûm-ı Garîbe ve İspitirizma”, a memoir published in *Şehbal* magazine. Later, the effect of *The Spirits Books*, written by Allan Kardec, on three works mentioned was examined. This effect is examined under the titles of the purpose of writing, spirit, dream and Prophet Muhammad emphasis and examples taken from the works about these titles are given.

Keywords: *A'mâk-ı Hayâl*, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, *Rü'ya*, spirit, spiritualism.

Giriş

Modern spiritüalizmin kurucusu ve kuramcısı Allan Kardec tarafından spiritüalizm, kısaca “Ruhların varlığı, belirtileri ve sözleri üzerine kurulmuş bir doktrin”¹ olarak tanımlanır. Spiritüalizme göre, insanda beden ve bedenden ayrı bir de ruh bulunur. Fizyolojik fiil ve tesirler bedenle, nefse ait tezahürler de ruh ile açıklanır.² Spiritüalizm, sadece ruhun varlığını ifade eden bir düşünce akımı olmakla kalmayıp dünyayı yorumlama ve anlamlandırma çabasında olan bir felsefi yapı haline bürünmüştür. Bu dönüşümün ortaya çıkışı ise 1800’lü yıllarda, maddeci ve materyalist bir bilim anlayışının gelişmesi ve kuvvet kazanmasının sonucudur. Eski devirlerde ve kavimlerde, dinî ve mitolojik inanışlar nedeniyle genel anlamıyla spiritüalizmin varlığından söz etmek mümkündür. Hatta Filibeli Ahmed Hilmi’nin ifadesiyle “idrâk-i insanînin ilk keşfettiği şey, ruhun mevcudiyeti olmuştur”.³ Ancak pozitif bilimlerin gelişmesiyle madde karşısında ruhun varlığına dair inanç reddedilmiştir. Hatta bu inancı değersizleştirmek için ruhla ilgili hemen her şey birer hurafe kabul edilmiş; ruh, kişilerin zihniyetlerini küçümsemenin nesnesi haline gelmiştir. Ruhun bedenden ayrı müstakil varlığı yadsınarak onun insandaki dimağ olduğu ve bedenin ölümüyle onun da ölümünün gerçekleşeceği iddia edilmiştir.⁴

René Guénon’un ele aldığı üzere, 1847 yılında, New York’ta yaşayan Fox ailesinin yaşadıkları materyalizmin karşısında ruh düşüncesinin güç kazanmaya başlamasının ilk adımı olmuştur. Ailenin evinde gürültüler duyulması ve eşyaların yer değiştirmesinden sonra bunları yapan varlığa sorular yöneltilmiş, böylece İspiritizma alfabesi ortaya çıkmıştır. Ancak modern spiritüalizm ise ruhlarla yapılan görüşmeler ve onlardan alınan bilgilerle bir kuram meydana getiren Fransız Allan Kardec ile kurulmuştur.⁵ Böylece ruhun varlığı, bire bir yapılan celseler ve

1 Yvonne Castellan, *İspiritizma*, çev. Ender Gürol, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları, 1967, s. 35.

2 M. Şemseddin Günaltay, *Felsefe-i Ülä: İsbat-ı Vacib ve Ruh Nazariyeleri*, haz. Nuri Çolak, İstanbul, İnsan Yayınları, 1994, s. 372.

3 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, “Eski Fikirler, Yeni Şekiller: Ulûm-ı Garibe ve İspiritizma”, *Şehbal*, sayı 22, 15 Haziran 1326 (28 Haziran 1910), s. 437.

4 A. mlf, “a.g.m.”, *Şehbal*, sayı 25, 15 Ağustos 1326 (28 Ağustos 1910), s. 14; Allan Kardec, *Ruhlar Kitabı*, çev. Ergin Vural, İstanbul, Ruh ve Madde Yayınları, 2011, s. 19.

5 René Guénon, *Ruhçu Yamılgı*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996, s. 21-22, 33. Asıl ismi Hippolyte Leon Denizard Rivail olan Allan Kardec 3 Kasım 1804’te Lyon’da doğmuş, tıp ve felsefe eğitimi almış, eğitimini bir süre İsviçre’de devam ettirmiştir. Fransa’ya dönen ve 1832’de evlenen Leon Rivail ilk defa katıldığı ruh çağırma seansından sonra bu durumu bir türlü kabul edememiş ama zaman geçtikçe yaşadıkları ve edindiği tecrübeler sonunda *Ruhlar Kitabı* adlı eserini yazarak modern ruhçuluğun esaslarını ortaya koymuştur. Hatta Allan Kardec ismini

çağrılan ruhlar ile tecrübe edilmiş, materyalizmin iddialarını boşa çıkararak ruhla ilgili düşünceler bu noktadan başlayarak zaman içerisinde felsefî bir sistem haline gelmiştir.

Bu gelişmenin Türk düşünce dünyasına yansması ise özellikle II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında gerçekleşmiştir. Türk düşünürlerince materyalizm; yaratıcı ve dünya ile ilgili meseleleri madde ile izah eden anlayışa verilen isim olmuştuk buna karşılık olarak varlığı tek bir yaratıcı inancıyla açıklayan, ilk sebebin serbest iradesiyle kâinata düzenin kurulduğunu ve devam ettiğini ifade eden anlayışa da spiritüalizm adı verilmiştir.⁶ Materyalizm ve pozitivism; Ahmet Rıza, Ahmed Şuayb, Baha Tevfik, Beşir Fuad, Abdullah Cevdet, Baha Tevfik ve Celal Nuri gibi isimler tarafından yazılara ve kitaplara konu edilip savunulurken spiritüalizm, Filibeli Ahmed Hilmi, İsmail Fethi, İsmail Fennî Ertuğrul, Şemseddin Günaltay, Şeyhülislâm Musa Kâzım, Said Halim Paşa, Manastırlı İsmail Hakkı, Ömer Ferid Kam gibi isimler tarafından çok sayıda eserle savunulmuştur. Bu iki zıt düşünce, siyasî ve toplumsal yapıdaki değişim ve dönüşümün bir parçası olarak Osmanlı aydınlarının dünya anlayışlarını kurma/koruma çabalarında sık sık başvurduğu iki başlıca kaynak haline gelmiştir. Bu iki fikir akımının edebî sahaya en önemli yansımalarından biri “inanç” alanında olmuş ve bu durum birtakım tartışmalara yol açmıştır. Bunun en bariz örneklerinden biri Tevfik Fikret-Mehmed Âkif tartışmasıdır. Tevfik Fikret’in 1905 yılında Feuerbach’ın da tesiriyle “maneviyat”tan uzaklaşarak ateizme varan düşüncelerine yer verdiği *Tarih-i Kadîm* şiirine karşılık Mehmed Âkif’in -Fikret’in Robert Koleji’nde öğretmenlik yapmaya başlamasından hareketle- onu zangoça benzetmesi minvalinde gelişen tartışma, materyalizm-spiritüalizm çatışmasının edebî alanda başlangıç noktası olmuş, felsefî alandaki tartışmalara da zemin hazırlamıştır.⁷

Türk edebiyatında, yaratılış ve dünyayı anlamlandırmak için maddecilik karşısında ruhçuluğu edebî kurgu içerisinde savunan, üslup ve anlatım tarzı olarak benzer özelliklere sahip olan ve dahası kökleri ruhî tecrübelerle dayanan -şu ana kadar tespit edebildiğimiz- üç eser bulunmaktadır: Bunlardan ilki Filibeli Ahmed Hilmi’nin 1910 yılında kaleme aldığı *A ‘mâk-ı Hayâl* adlı romanıdır. Romanın

alışı da kendi ifadesiyle “ruh dostunun” talebi ile gerçekleşmiştir. Haluk Egemen Sarıkaya, *Neo Spiritizm Dr. Bedri Ruhselman-Modern Spiritizm Allan Kardec*, İstanbul, Taş Matbaası, 1978, s. 16-21.

6 Süleyman Hayri Bolay, *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, İstanbul, Akçağ Yayınları, [t.y.], s. 32.

7 *A.g.e.*, s. 64, 66. Bu tartışmanın ayrıntıları için bk.: Bolay, *a.g.e.*, s. 44-66; Beşir Ayvazoğlu, *Fikret*, İstanbul, Everest Yayınları, 2019, s. 479-491; Fahrettin Gün, *Mehmed Âkif Tevfik Fikret Çatışması*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2014.

kahramanı Ahmed Râci, Aynalı Baba'nın telkini ve vasıtasıyla çeşitli zamanlarda daldığı uykularla birçok ruhanî/manevî ortama girerek ruhlarla karşılaşır ve hakikate dair sorularına cevap arar.⁸ İkincisi Tahir Harîmî Balcıoğlu⁹ tarafından 1927 yılında kaleme alınan *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar* isimli eserdir. Tahir Harîmî'nin dört rüyasından oluşan kitapta, Doğu'dan ve Batı'dan pek çok âlim ve filozofun ruhları bir araya gelerek mitolojiden felsefeye evrilen bir çerçeve içerisinde hakikat, hayat, tekevvün ve ilmin sırrını çözmeye çalışır.¹⁰ Üçüncüsü ise Cafer Ergin'in,¹¹ 1952 yılında yayımlanan ve bir rüyada pek çok filozofun ruhlarına yöneltilen sorulardan oluşan, *Rû'ya* isimindeki küçük hacimli eseridir.¹²

Bu çalışmanın amacı, Allan Kardec tarafından ilkeleri ortaya konan modern spiritüalizmin zikri geçen üç eserdeki yansımalarını incelemek ve bu konuda üç eser arasındaki ortaklıkları göstermektir. Bu yapılırken eserlerin ihtiva ettikleri felsefî, dinî ve tasavvufî fikirler üzerinde durulmayacak sadece spiritüalizm çerçevesinde gelişen anlatım tarzı incelenmeye çalışılacaktır.

-
- 8 Bu eserin pek çok baskısı bulunmaktadır. Bu çalışmada Büyüyenay Yayınları'nın baskısı esas alınacaktır. Bk.: Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *A'mâk-ı Hayâl*, haz. N. Ahmet Özalp, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2019, s. 333.
 - 9 Tahir Harîmî Balcıoğlu, 1893-1951 yılları arasında yaşamış, çok sayıda eser kaleme almış bir fikir adamıdır. Hayatının büyük kısmını Edremit'te geçirmiş, Ezher Üniversitesi'nde iki yıllık bir eğitim almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin'den cephesinde İngilizlere esir düşmüştür. Yaklaşık bir sene süren esaretinin ardından vefatına kadar önce vaiz sonra da gezici vaiz olarak çalışmıştır. İlimler tarihi, mitoloji, felsefe, tasavvuf, tarih, hatırat, roman ve şiir gibi farklı alanlarda eserler vermiştir. Hayatı ve eserleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Eren Yavuz, "Tahir Harîmî Balcıoğlu: Hayatı ve Eserleri (1893-1951)", *Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni*, cilt 1, sayı 1, 2021, s. 28-61; Eren Yavuz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Âlim, Yazar ve Şair: Tahir Harîmî Balcıoğlu", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.
 - 10 Tahir Harîmî Balcıoğlu, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, yay. haz. Eren Yavuz, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2022, s. 319.
 - 11 Cafer Ergin'in hayatı hakkında şu an için bir bilgiye ulaşamadık. Bununla beraber müellifin, İ. B.B. Atatürk Kitaplığı'nda yazma halinde kitapları ve *İslam Yolu* mecmuasında yazıları bulunmaktadır. Bu çalışmalar, genelde felsefî ve tasavvufî bir muhtevaya sahiptir. İlgili eserlerden bazıları için bkz.: Cafer Ergin, *Varlık Muamması*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler, no: Bel_Yz_K_0531, 26 s; a. mlf, "Farabi", *İslam Yolu*, cilt 1, sayı 10, 1948, s. 3; a. mlf, "Sadrettin Konovi", *İslam Yolu*, cilt 1, sayı 11, 1948, s. 3; a. mlf, "Hikmetler: Korku", *İslam Yolu*, cilt 1, sayı 25, 1949, s. 2.
 - 12 Cafer Ergin, *Rû'ya: Bazı Filozof ve Hakîmlerin Zatı Âlâ Hakkındaki Fikirleri*, İstanbul, Kader Basımevi, 1952, s. 29.

1. Filibeli Ahmed Hilmi ve Tahir Harîmî Balcıoğlu'nun Spiritüalizmle Olan İlişkisi

1305 (1889/1890) yılında Lübnan'da bulunan Filibeli Ahmed Hilmi,¹³ kendi ifadesiyle “*vaktini hoş geçirmek felsefesi*”¹⁴ ile hareket ederken birtakım ruhî olaylara şahit olmuştur. Filibeli, bu tecrübelerini Şehbal mecmuasında on sayı boyunca “Eski Fikirler, Yeni Şekiller: Ulûm-ı Garîbe ve İspiritizma” başlığı altında tefrika etmiştir. Bu yazılar, bir yönüyle hatırat özelliği gösterirken diğer bir yönüyle de Filibeli'nin adım adım spiritüalizme nasıl yaklaştığını, bugünkü “Filibeli Ahmed Hilmi” portresinin ana çizgilerinden olan ruh düşüncesinin kendisinde nasıl oluşmaya başladığını yansıtır. Öncesinde tabiat ilimlerine vukufiyeti arttıkça Şark'ın her şeyini istihfâf ettiğini söyleyen Filibeli, maneviyat ve ruha dair derin bir merak duymaya başlamış ve “ilim ve fennin izah ve te'vil edemediği hâdisât-ı ruhiyenin vücuduna artık tamamen kâil” olmuştur.¹⁵

Bu tecrübelerden ilki olağanüstü haller göstermekle ünlenmiş Adevîler tarikatına mensup bir seyyahın da bulunduğu toplantıda gerçekleşir. Filibeli'nin Rum arkadaşı, hipnotize ederek uyuttuğu iki kişiye sorular sorup cevaplar alırken sıra seyyahla ilgili sorulara gelince her iki kişi de birbirine zıt cevaplar verirler, hatta bir süre sonra seyyahın orada bulunmadığını iddia ederler. Herkes bu durumun şaşkınlığını yaşarken seyyah dervişin “Bu meseleyi anlatmak bence gayr-ı mümkündür. Diyebilirim ki kendisini bilen bir ruh, diğer ervâha hâkimdir. Ben ruhumun hakikatiyle bulunduğum için uyuyan beni göremedi! Evvelce yanlış görüşleri ise bir latîfe idi...” sözleri Filibeli'de ruhun varlığı ve tezahürleri üzerine büyük bir merak uyandırır. Bunun üzerine Filibeli Ahmed Hilmi, yeteneğine hiç inanmadığı bir müneccime gider. Müneccim, kendisi hakkında yazılan bir mektubun ulaşmadan geri döneceğini söyler. Dört gün sonra görevli olduğu daireye giden Filibeli, haksız birtakım ihtamlarla azledilmek istendiğini anlar. Yaptığı itiraz sonucunda hakkında keleme alınmış arıza, İstanbul'a ulaşmadan gemiden aldırılır. Yine bir gün falcı bir kadının yanına giden Filibeli Ahmed Hil-

13 Zekeriyya Uludağ, Filibeli Ahmed Hilmi'nin spiritüalizm hakkındaki düşüncelerini dört maddede özetler: “a) Allah akıl ve irade sahibi, ruhanî bir varlıktır. b) Kâinatı ‘adem’ yokluktan yaratmış olmakla beraber, kendisiyle yaratıklar arasında varlık olarak fark vardır. c) İnsan zekâsında, ayırtetme kabiliyeti ve gücü vardır. Ve onunla Allah ve asliyyat bilinir. d) İnsan irade hürriyetine sahiptir.” Zekeriyya Uludağ, “Şehbender-zade Filibeli Ahmed Hilmi ve Spiritüalizm”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Bölümü, Erzurum, 1991, s. 162-163.

14 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, “a.g.m.”, sayı 25, s. 14-15.

15 A. mlf, “a.g.m.”, sayı 25, s. 15; a. mlf, “a.g.m.”, *Şehbal*, sayı 27, 15 Eylül 1326 (28 Eylül 1910), s. 52.

mi, kadının evi hakkında verdiği birtakım doğru bilgiler karşısında şaşkınlığını gizleyemez.

Filibeli Ahmed Hilmi, yaşadığı bu iki olaya rağmen ruh konusunda ikna olmaz, duyduğu merak ve ilgiyi yadsımak için kendi kendine “Ortaçağ’a mı dönüyorum?” ve “Zihninde bir zayıflık mı meydana geldi?” gibi sorular sorar. Ancak insanın aklından geçenleri keşfeden bir adamın varlığından haberdar olunca ruha dair bir tedkik daha yapmaya karar verir. Bahsi geçen adam Filibeli Ahmed Hilmi’nin bir dostuna isteyecekleri kızın babasıdır. Adam, Filibeli’nin zihninden geçirdiği sorulara sesli olarak cevaplar verir. Bunun üzerine Filibeli, adama “keşf-i havâtır” hakkında birtakım sorular sormayı düşününce aldığı “Bu soracağınız suale üç kelime ile cevap verilebilir mi sanırsınız?” cevabıyla ruhun ve ruhî hadiselerin varlığına tamamen ikna olur.¹⁶

Tüm bu yaşadıkları Filibeli Ahmed Hilmi için, 1909 yılında yayınlanan, *Allah’ı İnkâr Mümkün müdür? Yahut Huzur-ı Fende Mesalik-i Küfür ve İlm-i Ahvâl-i Ruh* gibi ruha dair dinî ve felsefî görüşlerini kaleme aldığı eserleri kadar *A'mâk-ı Hayâl* için de bir temel oluşturmuştur. Bir rüya atmosferi içerisinde Râci’nin yaşadıkları ve kitabın fikrî muhteviyatı Filibeli Ahmed Hilmi’nin dinî-tasavvufî, felsefî ve edebî birikiminin eseridir.¹⁷ Ancak bu birikimin yansıtılması için “ruh” ve “rüya” kavramlarına dayanan anlatım tarzının benimsenmesinde Filibeli’nin yaşadığı ruhî tecrübeler etkili olmuştur.

Filibeli’nin ruhun varlığı ve tezahürlerine dair yaşadığı tereddütleri ve arayışları ile *A'mâk-ı Hayâl*’de Râci’nin fikrî ve ruhî sorunlarına bir çözüm bulmak isterken batınî ilimlerle uğraşan kişilere başvurması arasında bir benzerlik bulunur.

Râci’nin kendilerinde manevî kuvvet bulunan kişilerin yaptıklarını “tufüliyet-i beşeriyenin icad-gerdesi olan hayâlât ve esâtirden”¹⁸ başka bir şey olarak görmemesi ile Filibeli Ahmed Hilmi’nin Şark’ın bu tip alışkanlıklarını küçümsemesi arasında bir benzerlik vardır. Yine Filibeli’nin şahit olduğu ruhî hadiseler karşısında duyduğu yetersizlik hissini ve tereddütleri Râci’de de görmek mümkündür:

16 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, “a.g.m.”, sayı 25, s. 15; a. mlf, “a.g.m.”, *Şehbal*, sayı 26, 1 Eylül 1326 (14 Eylül 1910), s. 30-31; a. mlf, “a.g.m.”, sayı 27, s. 52.

17 Bk.: Sema Noyan, “A’mâk-ı Hayâl Romanında Tasavvuf, Budizm, Hinduizm ve Zerdüştilik Açısından Vahdet-i Vücûd Karşılaştırılması”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, sayı 66, 2019, s. 177-211.

18 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *A'mâk-ı Hayâl*, s. 41-42.

“(…) şehir-i cesiminde, ulûm-ı garîbe ile müştagil iki cemiyet vardı. Bunlardan ‘ispirit’ cemiyeti, dâvet-i ervâh ve emsâli mübhemâttan itibaren, masa çevirmek gibi eğlencelere kadar şeylerle iştigâl ediyordu. Onların en ileri gelenleri ile görüştüm. Rûhun vücuduna itikâd-ı tâmm ile inanıyorlardı; lâkin gösterdikleri deliller, bence mel’abe-i kuvve-i hayâli-yeden ibaretti.”¹⁹

Filibeli’nin yukarıda bahsi geçen tecrübelerinde karşılaştığı ve “sürülerle şarlatanların, sanatkârların, hilekârların mevcudiyeti kâbil-i inkâr olmamakla beraber hâlâ ulûm-ı garîbeye vâkıf olan adamlar”dan saydığı kişiler birer “arketip” olarak, *A ‘mâk-ı Hayâl*’deki “Aynalı Baba” karakterinin oluşmasında etkili olmuştur. Yine devamla denilebilir ki, ruhî hadiselerin cereyanında vukûf sahibi birer rehber olan seyyah derviş, müneccim ve keşf-i havâtır eden adam karşısında, Filibeli’nin ruhun varlığına dair bütün şüphe ve tereddütleri elinde olmadan kaybolur. Aynı “karşı koyamama” hali, Aynalı Baba’nın maddî varlığı ve manevî tesiri karşısında Râci için de geçerlidir:

“Bu anda, garip bir hâl hissediyordum. Koca bir medeniyetin, yedi bin senelik mesâi-i insaniyenin mahsulü olan ma’ârifi tahkir eden bu garîbû’l-kıyafe mecnûnun sözlerindeki büyüklük, bana pek büyük bir küçüklük vermişti. Pek mütevazı, pek hakir idim. Şakk-ı şefeye muktedir olamayarak gözlerimi müsterhimâne, istimdâd-kârâne kendisine diktim.”²⁰

Diğer yandan Aynalı Baba’nın Râci’ye önce kahve ikram edip sonrasında ney çalarak onu uykuya daldırması ile Filibeli’nin şahit olduğu; batınî ilimlerle meşgul olan, cinlere iş gördüren ve büyüler yapan bir godyanın faaliyetlerinden önce kullandığı tütsü arasında da bir benzerlik bulunur. İkinin de sınırlar üzerinde rahatlatıcı bir tesiri bulunur. Örneğin Filibeli, godyanın kullandığı bir tütsünün tesirini şöyle anlatır:

“Tütsülerin cümle-i asabiye üzerine tesirât-ı muhtelif ve garîbesi var. Godyanın üd-ı sandal ile tertip ettiği bir tütsü var idi ki bunu istişâm eden garip bir neş’e hisseder, vâlih-i reyyân koklamış kedi gibi âdetâ gaşy olurdu. İnsan ne derece hiddetli [olsa] veya hüzne kapılmış olsa, bu tütsüyü istişâm ettiği gibi asabî gerginliğinden kurtuluyordu.”²¹

19 *A.g.e.*, s. 42.

20 *A.g.e.*, s. 53-54.

21 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, “a.g.m.”, *Şehbal*, sayı 29, 1 Teşrin-i Sâni 1326 (14 Kasım 1910), s. 95.

Râci de Aynalı Baba'nın ikram ettiği kahve, üflediği ney ve okuduğu şiirlerden sonra sinirleri üzerinde aynı etkiyi hisseder:

“Kahveleri içtikten sonra, Aynalı Baba kulübeden bir ‘ney’ çıkardı, hafif ve latif sûretle âhenge başladı. (...) Kendimde tebeddülât-ı acîbe hissediyordum. Güya taşımaya mahkûm olduğum bir bâr-ı sakil üzerimden alınmıştı. Kendimde büyük bir hafiflik duyuyordum. (...) Aynalı Baba, ney taksimini bitirdikten sonra, hafif ve dâvudî bir sesle okumaya ve sonradan ney ile âhenge başladı. Ney, şâyân-ı hayret bir letâfet kesp etmişti. (...) Sâmiyam pek zayıflamıştı. Sesi âdetâ pek uzaktan gibi geliyordu. Yavaş yavaş havassımdan, tabir-i sahihle, zâhirinden tecerrüde başladım. Bir şey görmüyor, iştimiyordum.”²²

A'mâk-ı Hayâl'de Râci'nin:

“Bir müddet uykuya karîb bir hâlde kaldım. Bu hâl çok sürmedi, faaliyet-i dimağîye başladı. Zâhiren bir şey hissetmezken, kendimi garip bir âlemde görmeye başladım. A'mâk-ı hayâle dalmıştım. Gözlerim kapalı olduğu hâlde görüyordum...”²³

sözleriyle anlattığı uyku hâli, Filibeli'nin ruhun varlığına dair medyumlarla ilgili verdiği bilgi ile benzerlik göstermektedir. Yani anlaşılıyor ki Râci, bedenlen bir uyku hâlinde olsa da gören, konuşan, hayret eden ve sorular soran aslında onun ruhudur:

“Mesela nevm-i mıknaşî denilen hâlette bulunan bir medyum, gözleri kapalı iken duvarlar arkasında, uzak mesafelerde olan eşyayı görüyordu, böyle bir rü'yet, rü'yet hakkındaki nazariyât-ı fenniyeyi hiçe çıkarıyordu. Bir adam, saha-i rü'yetinin hâricinde, şuâât-ı ziyâiyeye mâniolar olduğu vakit göremez. Halbuki medyum görüyor. Şu hâlde gören kimdir? Ceset, göz değil. O hâlde kim? Bu suale ‘ruh’ cevabını vermekten başka çare yok.”²⁴

Tahir Harîmî Balcıoğlu ise *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar* adlı eserinin dördüncü bölümünün ayrı bir kitap olarak basımı olan *Karnak Mabedi'nde Bir Gece*'de,²⁵ kendisinin spiritüalizmle olan ilişkisini açıklar. Buna göre, geçmişten beri ruh âlemleriyle meşgul olmayı seven, materyalist biri değil tam tersine ruhî tecellilerde bin türlü hakikatin bulunduğu inanan

22 A. mlf, *A'mâk-ı Hayâl*, s. 55-57.

23 *A.g.e.*, s. 57-58.

24 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, “a.g.m.”, sayı 25, s. 15.

25 Tahir Harimi Balcıoğlu, *Karnak Mabedinde Bir Gece*, Balıkesir, Vilayet Matbaası, 1938, s. 33.

Tahir Harîmî, 1912 yılında Mısır'da bulunduğu sırada Kahire Ruhiyun Cemiyeti'ne üye olarak katılır. Kendi deyimiyle cemiyetin en kuvvetli üyelerinden olan bir âlim ile Mısır'daki Luksor ve Karnak tapınaklarını gezen Tahir Harîmî, aynı kişinin Karnak mabedinde başından geçen ruhî bir hadiseyi hikâyeye etmek üzere *Mezâmîr-i Karnak Mabedinde Bir Gece*'yi kaleme alır.²⁶ Ancak Tahir Harîmî, bahsi geçen cemiyette neler yaşadığına dair bir bilgi vermemektedir. Bu nedenle Mısır'da spiritüalizmle ilgili tecrübelerinin *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar ve Karnak Mabedi'nde Bir Gece*'ye nasıl yansıdığı *A 'mâk-ı Hayâl'*deki gibi açık bir şekilde takip edilemiyor.

2. Spiritüalizm ve Üç Eserin Ortak Noktaları

2.1. Yazılış Amaçları

Üç eserin de muhtevisyatı varlığın anlamını ve yaratılışın gayesini araştırmak ve buna dair sorulara cevap aramak üzerine kuruludur. Ancak bu cevaplara ruhlar vasıtasıyla ulaşılmaya çalışılır. Üç eserdeki karakterler, tarihî kişilikler olan filozof ve âlimlerden oluşur. Ancak bahsi geçen üç eserde bu kişilerin ruhî varlıkları yer alır. Bu nedenle üç eserin yazılış amacı; dinî, tasavufî ve mitolojik bakımdan yorumlanacağı gibi spiritüalizm bakış açısıyla da açıklanabilir. Spiritüalizm, tecrübî ve nazarî olmak üzere ikiye ayrılır. Tecrübî kısım daha çok ruhî tezahürlerden meydana gelirken nazarî kısım ise ruhlar tarafından insanlara

26 *A.g.e.*, s. 3-4. Cafer Ergin'in de *Rû'ya*'yı yazmadan evvel birtakım ruhî tecrübeler yaşamış olması ya da en azından buna dair hikâyeler dinlemiş olması muhtemeldir. Ancak yazarın hayatı hakkında bilgiye ulaşamadığımız için bu düşünce şimdilik sadece bir ihtimal olarak zikredilebilir.

Filibeli Ahmed Hilmi ve Tahir Harîmî'nin ruha dair bu inançları aynı zamanda materyalizme karşı olmaları anlamına gelir. Bu karşıtlıklarını ifade ederken benzer ifadeler kullanırlar. Filibeli için madde nerede kendisine tapınılan bir düşünce haline gelirse orada hep üzüntü, iflas etmişlik hali vardır. Ama bundan da önemlisi ahlâkî bir iflas söz konusudur. Tahir Harîmî'ye göre âlemdeki her şeyi madde bakış açısıyla yorumlamak insan idrâkının ötesinde kalan vicdan, hayal ve his dünyasını inkar etmek demektir. Tahir Harîmî'nin maddeciliğe karşı çıkan görüşleri iki noktada kuvvet kazanır. Birincisi materyalizmle yaratıcının yerine maddenin geçirilmeye çalışılmasıdır. Bu yönüyle materyalizm, Tahir Harîmî tarafından "dinsizlik" olarak tanımlanır. Birincisiyle bağlantılı olarak maddeciliğin ikinci karşı çıkılması gereken yönü ise ahlâken insanlara vereceği zarardır. Eğer din yoksa kötü ahlâkî fiiller cezasız kalacaktır. Bu da onları zevklerinin esiri hâline getirir. Ahlâkî olarak bu kötüleşme sadece kendilerini değil tüm toplumu ilgilendirdiği için materyalizme karşı çıkılmalıdır. Çünkü toplumun işleyişi, insanların manevî yaşayışının devamı maddecilik ile tehlikeye girer. Filibeli Ahmed Hilmi, *Huzur-ı Akl u Fende Maddiyûn Mesleki Delaleti*, [İstanbul], Tercüman 1001 Temel Eser, [t.y.], s. 95; Tahir el-Harîmî el-Mevlevî, "Felsefe-i Din ve Hikmet-i Şerâyi", *Sünûhât-ı Esaret*, 1335, s. 87, 90-91.

aktarılan tebliğlerden meydana gelir. Bu tebliğler kainatı ve varlıkları araştıran, onların arasındaki ilgiyi ve yaratılış gayelerini çözmeye çalışan ruhçu felsefenin de doğuşunu sağlamıştır.²⁷

A'mâk-ı Hayal'de Râci'nin Aynalı Baba ile tanışmadan önce cevabını merak ettiği sorular, ileride içine dalacağı hayal ve rüyaların da gayesini haber vermektedir:

“Sebâ ve berkâ olmadıktan sonra, bu bedâyi' ne işe yarar? Bu kadar güzelliğin şâhit ve nâzırı insan, hem de insanların belki binde biri iken, insanda bekâ var mı? Küre-i arz dediğimiz bu süknâ-yı muvakkati, derin bir hüzne kapılmayarak seyretmek acaba mümkün mü? Nereden geldik? Nereye gidiyoruz? Bir akide-i sâfiyenin pek güzel cevap verdiği bu suale, akıl ve fen cevap vermiyordu. (...) Eğer var isem niçin yok olacağım? Yok olmayacağım, ruhum bâki mi kalacak? İşte ejderhâ-yı reybin yettiği kısım, muadelenin bu son kısmıydı. Rûhum bâki kalacak mıdır? Rûh nedir? Bizâtihi hassas mıdır? Hüveyiti bilinir mi? Var ise, kalıptan infikâkında ne gibi bir hâl ile hâllenecek?”²⁸

Tahir Harfî Balcıoğlu'nun da *Mezâmîr-i Felsefe*'de rüya kurgusu içerisinde ruhlarla buluşmasının ve onların konuşmaları dinlemesinin amacı genel anlamıyla varlığı anlamaktır:

“Beşerde uyanan hakikat âlemine karşı ilk tefahhus nurunu ellerinde tutan bu iki dâhinin seslerindeki heyecan, bende kitaplarında fikrî menkulat namıyla asırlardan asırlara devredilen küllî ve nihâî mefhumların (gâmız ve sırrî perdelerin) sırlarına ve henüz beşerî malûmat arasında inanılan mevzuların üsslerine, o güç ve zor meselelerin halline ait olduğu zehabını uyandırdı.”²⁹

“Bütün dâhilerin ilhama mazhar olan kalplerinde işrâk eden bu şimşekten ziya alan vicdanlar, bu gece kâinatın ta ilk varlık ânından beri takip ettiği tekâmül yolunu; o arşı, ferşi istila eden hayat seyrini kademe kademe göreceklerdir.”³⁰

27 Allan Kardec, *Ruhlar Kitabı*, çev. Ergin Vural, İstanbul, Ruh ve Madde Yayınları, 2011, s. 73; *Ruhçuluk (Spiritüalizm) Nedir?*, hazırlayan Mehmet Ali Usta, İstanbul, Ruh ve Madde Yayınları, 1986, s. 44. “Ruhçuluğun konusu ruh ve ruhsal olaylardan başlamak üzere, gitgide genişleyen kavramlar sistemiyle evrensel hakikatlere ulaşmaktır. Ruhçuluğu, yalnızca beden-siz varlıklarla bağlantı kurmak ve bu bağlantılardan hasıl olan bilgilere göre uygulamada bulunmak, diye tanımlamak hatalı olur.” *Ruhçuluk (Spiritüalizm) Nedir?*, s. 30.

28 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *A'mâk-ı Hayâl*, s. 45, 48-49.

29 Balcıoğlu, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, s. 71.

30 *A.g.e.*, s. 88.

Rû'ya'da ise eserin amacı “Dimağımın (varlık-yokluk) problemi ile fazlaca yüklü olduğu gecelerden birinde, heralde bu çözülmez dâvanın ağırlığı yüzünden olacak, şöyle bir rüya gördüm.”³¹ sözleriyle anlatılır ve daha sonra Cafer Ergin rüya içerisinde filozoflara hakikatin anlamını sormadan önce zihnindeki düşünceleri şöyle aktarır: “Hakikat nedir? Bunu kim okuyacak? İzdırabımıza kim nihayet verecek? Aradığımız o mahz-ı hakikat olan Allah nedir? Onu bize kim söyleyecek? Boşluğun tefahhusu nâkâbil âzabına ebediyen mahkum muyuz?”³²

2.2. Ruh

2.2.1. Ruhun Tanımı ve Yapısı

Allan Kardec, ruhu “içimizde var olan, bedeni yaşatan, maddi olmayan ve bireysel bir”³³ varlık olarak ifade eder. Onun tamamen ve her yönüyle bilinebilmesi mümkün değildir. Çünkü ruh, tamamen saflaştırılmış bir madde olarak insanın idrâkinin çok ötesindedir.³⁴ Kardec’e göre insan; maddi bir varlık olarak bedenden, maddi olmayan bir varlık olarak can veya enkarne ruhtan, beden ve ruh arasındaki bir aracı prensipten meydana gelir ki bunun adı perispridir. Fizyolojik fiil ve tesirler bedenle, nefse ait tezahürler de ruh ile açıklanır.³⁵

Filibeli Ahmed Hilmi’ye göre ruh cansız varlığı hayat sahibi haline getirir. Bu nedenle insan söz konusu olduğunda onun bir beden ve ruhtan meydana geldiği kabul edilir. Ruhun mahiyeti bilinmezdir ve sadece eserleri görülebilir. İnsan tarafından görülebilen en büyük eserleri ise akıl ve tefekkürdür.³⁶ Yani bir “cism-i latîf” olmasından hareketle ruh, normal şartlar altında salt bir varlık olarak gözle görülemez.³⁷ Ruhun insan idrâkinin ötesinde olması, *A'mâk-ı Hayâl*'de Râci'nin

31 Ergin, *Rû'ya*, s. 3.

32 *A.g.e.*, s. 4. Cafer Ergin'in yazma halindeki diğer eseri *Varlık Muamması*'nda ise “Hakikat nedir?” sorusu daha ayrıntılı ele alınır. Yani “Hakikat nedir?” sorusunun aslında içerisinde hangi diğer soruları barındırdığını görmek mümkündür: “Şu içinde yaşadığımız kâinatın hakiki mahiyeti ne? Madde ne? Kuvvet ne? (...) Meseleyi biraz daha açmak için şu sualleri de sorabiliriz: Şu sen ile ben neyiz? Zaman ve mekânın, tasarruftan mahrum esiri miyiz? Kurulu bir saat gibi bir müddet işledikten sonra ilelebet duracak mıyız? Yoksa muayyen bir planın hür vasıtaları mıyız? Bir Allah tarafından verilen kuvvetleri ve melekelere haiz ve ölmeyen bir ruh taşıyan varlıklar mıyız? Kısası, hakikat nedir?” Ergin, *Varlık Muamması*, s. 1.

33 Kardec, *a.g.e.*, s. 22.

34 *A.g.e.*, s. 129.

35 *A.g.e.*, s. 36; Günaltay, *a.g.e.*, s. 372.

36 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *İlm-i Ahvâli 'r-Ruh*, haz. Hicret Osta, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2019, s. 48.; a. mlf, *Allah'ı İnkâr Mümkün müdür?*, Haz. Saliha Çetinkaya, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2019, s. 88.

37 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, “a.g.m.”, *Şehbal*, sayı 24, 1 Ağustos 1326 (14 Ağustos

onu “muamma-yı ebedî” olarak adlandırmasında da belirgin haldedir. Râci, ruhun hakikatini Çinli brahmandan öğrenmeye çalışır, brahmana göre ruh insanın kendisidir. Ancak Râci'nin, ruh ve beden biribirinden ayrı varlığı konusunda yaşadığı tereddütler ortadan kalkmaz. Râci'ye göre kendisi bir ruh değildir, sadece bir cesettir ve ölünce vücudundan geriye bir şey kalmayacaktır. Bunun üzerine brahman bir anda yere yığılır ve buz gibi bir ceset haline gelir. Râci hâlâ ruhun ne olduğunu anlamamıştır. Brahman bir kahkaha attığı anda Râci, cenazenin tam üstünde brahmanın bire bir aynısını görür. Râci ve brahman arasındaki bu konuşmalar ve yaşananlarla Filibeli, beden ve ruhun ayrı ayrı varlığına işaret eder. Ayrıca “muamma-yı ebedî” tanımlaması, bedenin geçiciliği yanında ruhun kalıcılığına da dolaylı bir vurgudur.³⁸

Aynı şekilde Tahir Harîmî de insanın beden ve ruhtan oluştuğunu açıklarken ruhun bilinmezliğine de işaret eder:

“İnsan denilen mevzua-i hilkat bir cisim bir de ruhtan mürekkeptir. Ruhiyatı itibarıyla âlem-i ulviyat ve letaife, cismaniyat itibarıyla âlem-i maddiyata ve semaviye mensuptur. (...) Ruh gibi bir sereyan-ı latif dimaği fiiller ve fizyoloji ameliyeleriyle izah edilemez. (...) Ruhiyat ile iştigal eden âlimler arâzı ve safahat-ı ruhiyatı tedkik ediyorlar. Hâlbuki ruh ile bizzat ruhu tahkik edenlerse bu serâire ancak mahal olabilmişlerdir.”³⁹

2.2.2. Perispri ve Ruhun Görünmesi

Kardeç, perispriyi bedenle ruhu birbirine bağlayan ve ruhu muhafaza eden bir kılıf olarak tanımlamaktadır. Bu kılıf, bazı durumlara görülebilir ve hatta dokunulabilir hale gelir. İşte ruhun görülebilmesi, işitilebilmesi perispriден kaynaklanmaktadır. Yani aslında spritüel hadiselerde müşahade edilen ruhun kendisi değil, onun kılıfı olan perispri ve şekli belirgin olmayan bir alev ya da ışıltı olarak kendisini gösterir. Bu alev ya da ışıltı ise mat griden yakut kırmızısına değin farklı renklere sahiptir.⁴⁰

Spiritüalizmin bu perispri mefhumu, üç eserde ruhların bir rüya içerisinde görülmesinin temelini oluşturur. Özellikle Filibeli Ahmed Hilmi ve Tahir Harîmî'nin, ruhun bir kılıf içerisinde görünür olmasına dair fikir sahibi oldukla-

1910), s. 478. Bir bütün olarak bakıldığında Filibeli Ahmed Hilmi'nin ruha dair düşünceleri şöyle özetlenebilir: “(...) İnsan ruhu, birlik ve şahsiyete sahip bir mahiyet arz ettiği gibi, bir ve basit olduğu ve aksi ispat edilmediğine göre bekası da mümkün olduğu gibi çelişkili de değildir.” Uludağ, “a.g.t.”, s. 212.

38 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *A'mâk-ı Hayâl*, s. 167-168.

39 Tahir el-Harîmî el-Mevlevî, “Gâye-i Hayât”, *Sünûhât-ı Esaret*, 1335, s. 84-85.

40 Kardec, *a.g.e.*, s. 36, 131, 133.

rı anlaşılıyor. Şehbenderzâde, her ne kadar Allan Kardec'ten haberdar olsa da⁴¹ perispri konusunda Hint düşüncesinden örnek verir. Buna göre insan maddî bir vücut ve bir ruhtan meydana gelir ki nuranî vücudu ayakta tutan ruhtur. “Vücut-ı nuranî” ifadesi ile perispri kavramı arasında bir benzerlik bulunmaktadır.⁴²

Tahir Harîmî de ruhun her yönüyle belirli olmasa da akıcı bir şekilde sahip olduğu düşüncesindedir:

“Maneviyatta ruh için bir şu'le, bir kıvılcım tabirini kullanırlar. Bu tabirden esasî zekâ ve ahlâk olan hakikî ruh manâsı istinbât olunmalıdır. Ve zekâ muayyen bir şekilde izafet olunamaz. Fakat ruh hangi derecede bulunursa bulunsun daima buharî ve seyyalî bir zarf içinde bulunur.”⁴³

Ayrıca Tahir Harîmî, *Mezâmîr-i Felsefe*'de ruhların şeffaf ve buharî bir hâlde iken bir ışıltı hâlimden yavaş yavaş tüm noktaları görünüp tarif edilebilecek duruma geldiğini söyler.⁴⁴

Ruhların görülebilir olması kadar hangi vaziyette görüldüğü de modern spiritüalizmin konularından biridir. *Ruhlar Kitabı*'na bakıldığında görülmektedir ki Kardec, ruhların dünyada sahip oldukları görüş ve görünüşleri ile müşahede edileceğini ileri sürer. Hatta konuştuğu dil ve seçtiği kelimeler bu konuda yol göstericidir. Mesela Aisopos'un ruhu hayattaki görünüşü gibi çirkin, kambur ve asık suratlıdır.⁴⁵

41 Filibeli Ahmed Hilmi'nin, “Eski Fikirler, Yeni Şekiller: Ulûm-ı Garîbe ve İspitirizma” başlıklı yazıları yazma amacı özellikle Avrupa'da Allan Kardec gibi ruhaniyunun konu hakkındaki düşüncelerini, elde ettikleri neticeleri aktarmaktır. Ancak öncesinde kendi yaşadığı tecrübeleri kaleme almayı uygun görür. Lakin bu yazılar, Filibeli'nin spiritüalizmin Avrupa'daki ahvaline dair düşüncelerini aktarmadan, *Şehbal*'in 1 Şubat 1326 tarihli 34. sayısında -devamının geleceği yazılı olsa da- sona ermiştir. Aynı şekilde Tahir Harîmî de gerek *Mezâmîr-i Felsefe*'de gerekse de *Karnak Mabesinde Bir Gece*'de, Kardec'in *Ruhlar Kitabı*'na atıf yaparak konu hakkındaki kaynağını zikretmiş olur. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, “a.g.m.,” sayı 25, s. 15; Balcıoğlu, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, s. 182, Balcıoğlu, *Karnak Mabesinde Bir Gece*, s. 9-10.

42 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, “a.g.m.,” sayı 24, s. 478.

43 Balcıoğlu, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, s. 187.

44 *A.g.e.*, s. 183. Hatta ruh, medyumların da vasıtasıyla elle tutulacak derecede görülebilir hale de gelebilir. Tahir Harîmî, bu durumu ruhun tekâsûf etmesi olarak adlandırıyor. Balcıoğlu, *Karnak Mabesinde Bir Gece*, s. 10.

45 Kardec, *a.g.e.*, s. 57-58. “Hayalî hikâyeler yazan, insanlığın önde gelen velinimetî Ezop yerel koşullar nedeniyle bir köleydi ama doğumu nedeniyle Amorium'un Frikyalılarından; görünüşü tiksindiriciydi. İğrenç, koca bir göbek, çıkıntılı bir baş, ucu kalkık basık bir burun, kambur, esmer ve kısa boylu, düztaban, kısa kollu, çarpık bacaklı, kalın dudaklı [...] Üstelik –biçimsizlikten bile daha kötüsü sakatlık- normal konuşabilme özelliği yoktu, kekliyordu ve

Resim 1: Aisopos'a dair yapılan bir çizim.

<https://www.britannica.com/biography/Aesop> [Erişim Tarihi: 25.10.2022]

Filibeli Ahmed Hilmi, insanların ruhlarının hayatta oldukları halleriyle görünmelerini ruhun vahdeti ve değişmezliği ile açıklar. Bir insanı meydana getiren herhangi bir cüz, değişimden kaçamaz. Ancak o vücut içerisinde “ben” diyebilen “fâil” kendi özelliklerini ve kimliğini muhafaza edebilir. Bu, her türlü değişimden ve dönüşümden kendisini koruyabilen ruhtur ve insanın şahsiyetini yansıtır. Bu nedenle hükümdarların ruhları çağırıldığında hayatta iken kendilerinde var olan heybet ve hükmedici tavırlar, ruhlarında da müşahede edilir.⁴⁶

A'mâk-ı Hayâl'de Râci'nin bir gölge olarak karşılaştığı Pisagor ve Eflatun'un dünyada gece gündüz demeden düşündükten sonra asırlardır berzah âleminde de düşünmeye devam etmekten, aynı şekilde Sokrat'ın ruhunun kendilerini tuzağa düşürüp alay edecek sofistlerin bulunmamasından yakınması, bahsi geçen filozofların dünyadaki yaşayış ve davranışlarının ruhlarında da devam ettiğinin bir göstergesidir.⁴⁷

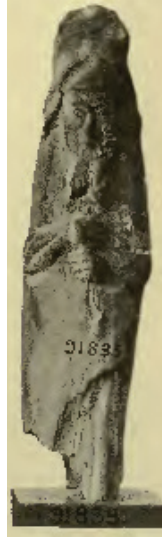
kendini ifade edebilmekte oldukça yeteneksizdi.” *Çirkinliğin Tarihi*, haz. Umberto Eco, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2009, s. 30.

46 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Allah'ı İnkâr Mümkün müdür?*, s. 217-218; a. mlf, “a.g.m.”, *Şehbal*, sayı 30, 1326, s. 115. Filibeli Ahmed Hilmi, ruhu insanın şahsiyetinin temeli olarak yorumlar. Bu nedenle ruhu bilebilmenin en önemli vasıtası insanın kendi vicdandır. Çünkü insan gördüklerini duyduklarını inkâr edip yalanlayabilir. Ancak bir tek kendi kendi varlığını kendi vicdanıyla anlamlandırmaya çalışırsa hiçbir şeyi inkâr edemez. Bundan dolayı insanın kendi varlığını bilip tanıması yaratılışın hakikatini anlamlandırma çabasının da ilk adımıdır. Filibeli Ahmed Hilmi'nin *A'mâk-ı Hayâl*'de felsefî ve dinî düşünceleri “ruh” kavramı temelinde ifade etmesi de bu sebeptendir. Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *İlm-i Ahvâli'r-Ruh*, s. 36-37, 40, 53.

47 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *A'mâk-ı Hayâl*, s. 248-249, 250-251.

Tahir Harîmî, insanların hayatta iken sahip oldukları özellikleri ruhlarında da taşınmalarını ruhun her şekli alabilmeye kabiliyetli olmasıyla açıklar.⁴⁸ Onlar kendilerini tanıtmak için nasıl bir şekil almaları gerekiyorsa o şekli alırlar. Örneğin bir savaşçı tüfekte, bir âlim kitaplarla görünür.⁴⁹ Bunun yanında *Mezâmîr-i Felsefe*'nin birçok yerinde ruhların bu özelliğinin somut örneklerine yer verilir. Sokrates beyaz saçları omzuna düşmüş ve içtiği zehrin verdiği bitkinlik ruhuna yansımış olarak Eflâtun'un geniş omuzlarına dayanır ve konuşmasını yapar. Babil kâhinleri giyimlerinden saç şekillerine kadar ayrıntılı şekilde tarif edilir:

“Babil kâhinleri softan ayaklarına kadar uzanmış birer gömlek, bunun üstüne beyaz biniş ve başlarına kalensüve giymişlerdi. Ayaklarında nalin, ellerinde hezaren ağacından yapılmış birer asa [tutuyorlardı.] Parmaklarındaki zebercet yüzüklerin üzeri ilahların isimleriyle nakışlı, İran Zerdüştleryle fark edilmeyecek derecede kıyafet benzeyişleri dikkat nazarına çarpyordu. Parıl parıl, kokulu yağlarla boyanmış siyah saçları başlarının arka tarafına top edilmiş oldukları hâlde dizilmişlerdi.”⁵⁰

Resim 2: Babilli bir kâhine/rahibe dair bir figür. *A Guide To The Babylonian and Assyrian Antiquities*, London, Order of the Trustees, 1922, s. 189.

48 Bu şekil alma kabiliyeti insanın ölümünden sonra ruhun elektiriğe benzer bir akışkanlık kazanmasıyla ilgilidir. Ruh, insanda kaybolmayan bir cevher olarak insanî görüntüsünü korur. Balcioğlu, *Karnak Mabedinde Bir Gece*, s. 11.

49 Balcioğlu, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, s. 184.

50 *A.g.e.*, s. 192-193.

Rû'ya kitabında ise Empedokles, bir nevi kolsuz palto veya pelerin anlamına gelen harmani giymiş olarak tarif edilir.⁵¹ Empedokles'in bu giyim şeklini, hakkında yapılan bir çizimde de görmek mümkündür:

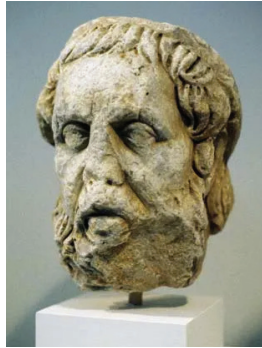

Resim 3: Empedokles'e dair yapılan bir çizim.

<https://kids.britannica.com/students/article/Empedocles/322464>

[Erişim Tarihi: 25.10.2022]

Yine *Rû'ya*'da Sokrates'in basık burunlu ve kıvrıkcık sakallı olarak tarif edilmesi, Allan Kardec'in ruhların görünüşü hakkındaki düşüncelerini yansıtmaktadır:

Resim 4: Sokrates büstü.

<https://www.britannica.com/biography/Socrates> [Erişim Tarihi: 25.10.2022]

Rû'ya'da bir araya toplanmış filozofların ruhlarından biri olan Kant hakkında bilgi verilirken elbisenin bir parçası olarak göğüsünde yer alan Brüksel dantelasına vurgu yapılır. Bu ayrıntıyı Kant'ın hemen her portresinde görmek mümkündür:⁵²

51 Ergin, *Rû'ya*, s. 4.

52 Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Cafer Ergin; Hallâc-ı Mansûr'un yanaklarına, kendisini yakmak için hazırlanan ateşin yansıdığını, sakalının ise Dicle'ye serpilen kemikleriyle aynı renkte olduğunu anlatır. Benzer durum Hz. Süleyman için de geçerlidir. Peygamberin yüzünde Hiram ve Belkıs ile ilgili yaşadıklarının gölgeleri vurmuştur. Ergin, *Rû'ya*, s. 20, 22.

Resim 5: Kant'ı tasvir eden bir çizim.

<https://www.britannica.com/biography/Immanuel-Kant> [Erişim Tarihi: 25.10.2022]

2.2.3. Büyük Ruhlar

Kardeç ruhları; kusurlu, iyi ve arınmış saf ruhlar olarak bir anlamda maneviyatları ve sahip oldukları bilgiler bakımından üçe ayırır.⁵³ Üç eserde hakikate ve varlığın anlamına dair yapılan konuşmalarda “büyük ruhlar” a yani sadece tarihin seçkin kişiliklerinin ruhlarına yer verilmesi Kardec’in bu tasnifiyle yorumlanabilir. Çünkü sadece arınmış saf ruhlar “dünyevî şeylerin en ufak detaylarını gözlemleme ve inceleme gücüne sahiptir ve insanların tekamüllerine yardım ederler.”⁵⁴

Kardeç’in sözlerinden hareketle *A ‘mâk’ı Hayâl*’in “Mahfil-i E‘azım” başlıklı bölümüne dikkat edilirse insan, hakikat ve büyük ruhlar arasında bir ilgi kurmak mümkündür. Bahsi geçen bölümde “beşeriyet” gelerek Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Konfüçyus, Aristo, Zerdüşt gibi isimlerden oluşan bir meclise saadetin ne olduğunu sorar. Başlıktaki “e‘azım” ise “büyük ruhlar” a yapılan bir işarettir.⁵⁵

Tahir Harîmî, dört rüyada; Hz. Ali’den Hz. İbrahim’e, Hz. Musa’dan Aristo’ya, Eflatun’dan İbn Sina’ya, Fichte’den Kant’a, Homeros’tan İmam Taberîye kadar peygamberlerin, Doğu’dan ve Batı’dan pek yüksek filozof ve âlimin ruhla-

53 Kardec, *a.g.e.*, s. 134-146. Filibeli Ahmed Hilmi yaşadığı tecrübelerden yola çıkarak ruh ve diğer ruhî varlıkların farklılarını dile getirir: “Onlara göre ervâh-ı mücerrede arasında dahi merâtib ve tefavüt vardır. Onların seyyitleri, habisleri, kavîleri, fakirleri, hürleri, esirleri bulunur.” Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, “a.g.m.”, sayı 30, s. 115.

54 Kardec, *a.g.e.*, s. 60, 392, 394.

55 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *A ‘mâk’ı Hayâl*, s. 173-180.

rından varlığın anlamını öğrenmeye çalışır. Bunun dayanak noktası ise insanların avam kısmının felsefî düşünce ile davranışlarına yön verme ihtiyacı hissetmemesidir. Çünkü “*umumiyetlerin zihnî kabiliyetleri oldukça sağır*”dır⁵⁶. Hikmet sahibi kişiler, insanlar arasında vahiy alan peygamberler kadar değer görmüştür. Bu nedenle *Mezâmîr-i Felsefe*'de peygamberle beraber pek çok büyük filozof ve âlimin ruhlarına da yer verilmiştir.⁵⁷

Cafer Ergin ise *Rû'ya*'da hakikatin ne olduğunu, bir araya toplanmış “mektep sahibi mütefekkirler”den öğrenmeye çalışır.⁵⁸ Hatta diğer iki eserden farklı olarak “büyük ruhlar” arasında Fuzûlî ve Abdülhak Hamid Tarhan'ı⁵⁹ da sayar.⁶⁰

2.3. Rüya ve Ruhların Toplanması

İbn Haldun, rüyanın tezahürlere vasıta olmasını insanda iki türlü ruh olmasıyla açıklar. Buna göre kalpte bulunan ruh bütün vücuda yayılır, vücut fonksiyonlarının yerine getirilmesi için çalışır, yorulunca da dinlenmesi gerekir. İşte bu ise uyku ile gerçekleşir. Uyku sırasında kalpteki ruhun dış dünya ile olan ilgisi kesilir. Ancak akıllı ruh uyumaz, gaybtan gelen bütün tezahürleri idrâk eder. Bedenin

56 Balcıoğlu, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, s. 65.

57 *A.g.e.*, s. 65-66.

58 Ergin, *Rû'ya*, s. 3.

59 Rıza Tevfik Bölükbaşı, Abdülhak Hamid'le ilgili eserinde, onun yaratılışa dair birtakım felsefî fikirlere sahip olduğunu ifade eder: “Hâmid felsefe tarihini belki hiç bilmiyordur. Fakat felsefe ve mesâilini ve tefelsûf etmesini pek iyi biliyor. Sonra daha mühim bir şey var; onu da biliyor, hem o kadar iyi biliyor ki çok felsefe hocaları ona bu yüzden gıpta etseler ahrâdır: ‘Sırr-ı tekvîn’ dediğimiz heykel-i sâmit huzurunda aldığı vaziyet-i mânevîyeyi pek iyi biliyor ve o vaziyeti onun kadar iyi tasvir eden bir Osmanlı şairine (hattâ âlimine ve feylesofuna!) daha tesadüf edemedim.” Rıza Tevfik, *Abdülhak Hâmid ve Mülâhât-ı Felsefiyesi*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984, s. 104.

60 *A.g.e.*, s. 19-20, 23-24. Bu üç eserde yer alan kişiler Sokrates, Aristo, Eflatun, Zerdüş, Brahman, Hazret-i İsa, Pisagor, Hallâc-ı Mansûr, Hermes, Plotin, Eflâtun, Diyojen, İbn Rüşd, Ebû Hâmid İmam-ı Gazzâlî, Hazret-i Lokman, Hazret-i Musa, Muhyiddin Arabî, İmam-ı Ali, Buda Sakyamuni, Zerdüş, Schelling, Feuerbach, Descartes, Louis Büchner, Ernst Haeckel, Tolstoy, İbn Sînâ, Nietzsche, Empelokdes, Ebül-Alâ el-Maarrî, Ömer Hayyâm en-Nişaburî, Asurbanipal, Benî Himyer Hükümdarları, Ukalâ-i Seb'a-i Yunaniye, Delfî Kâhinleri, Hind Brahmanları, Cebel-i Lübnan zâhidleri, Ashab-ı Kehf, Encümen-i Hâmûşân, İhvanu's-Safâ, Haşhaşiyûn, Âbâ-i Nasraniyun, Mısır kâhinleri, Talmut Şarihlerinden Kabalist Rabbi Akiva, Homeros, Aristo, Heraklit, İmam Taberî, Sadeddin Allâme-i Taftâzânî, Kadı Adüdül-Îcî, İmam-ı Eşarî, Nazzâm, Ebül-Meâlî el-Cüveynî İmâmü'l-Harameyn, Fahreddin Irakî, Fichte, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Kant, Laplace, Bacon, Hazret-i İbrahim, Yafes, Pastor, Spencer, Thales, Muammer b. Abbâd es-Sülemî, Seyyid Ali Hemedânî, Fuzûlî, Abdülhak Hamid Tarhan, olarak sayılabilir.

uykusu sırasında vücuttan ayrılır, en sonunda yine bedene döner.⁶¹ Bu düşünceye göre bu çalışmada incelenen üç eserde, varlığın sınırlarını çözmek isteyen, büyük ruhların konuşmalarını büyük bir istekle dinleyen, akıllı ruhtur.

Rüyaların psikolojik ve fizyolojik yönü üzerinde duran Tahir Harîmî'ye göre rüyalar "a'sâb-ı hissiyemizin biriktirdiği mutâların uykuda iken birer zayıf ve cılız bakayaları, havâssımızın uyku arasında bir an zarfında ikaz edilmesi neticesinde"⁶² meydana gelir. Müellif bu düşüncesini açıklarken Freud'un bir rüyanın malzemesinin kişinin hayatının kendisi ve her bir rüyanın geçmişe yönelik çağrışımları olduğu ifadesine başvurur.⁶³ Buna göre rüyanın sadece görünüşü değil içinde saklı olabilecek fikirler de incelenmelidir. Uyku halinde şuurun karşı koyma gücü kısmen gevşediğinden dolayı birçok düşünce şuura girer. Bunun sonucunda şuur ve şuursuzluk hâli bizim ruhî faaliyetlerimize bir zemin hazırlar.⁶⁴

A'mâk-ı Hayâl, Mezâmîr-i Felsefe ve Rü'ya'da; felsefî, mitolojik ve metafizik konular ele alınırken bir rüya atmosferinin ön plana çıkarılması, zihnin uyku sırasında çalışmaya devam ettiğinin kabulü ile ilgilidir. Bergson'a göre uyku; kişinin uyanıkken edindiği intibaları ve geçmişinden gelen hatıraları rüyada bir araya getirir.⁶⁵ Hatta Tahir Harîmî'nin:

"Buraya kadar devam eden münazaraların i'lâm ettiği hakikatleri ben zihnen şöyle bir tasavvur ediverdim. Düşündüm; hilkatın kanunlarına ve mevcudatın ihtiva ettiği esrara vâkıf, kainatta ve varlık dahilinde ufak büyük tefekkür edilen her şeyi tedkik ve tahkik edip, esbab ve asıllarına ait en fer'î malûmata kadar nâfiz olmak için çırpınan bu ruhlardan ve netice olarak beşerin durmayan âlî ihtiyacının genişlik ve ihatasından bana hayret geldi."⁶⁶

diyerek anlattığı, zihni ve kavrayışı zorlayan bu durum, rüyada bütün kısıtlamalardan kurtulmuş olmakla ilgilidir. Erich Fromm'a göre uykudaki tek görevimiz, kendimizi tanımaktır. Bu gerçekleşirken kişi artık ahlâk kurallarıyla kısıtlı

61 İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2021, s. 267.

62 Balcızade Tahir Harîmî, *Nakli İlimler Tarihi*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, no: Ae tarih 701-1, s. 24.

63 Sigmund Freud, *Düşlerin Yorumu I*, çev. Dr. Emre Kapkın, İstanbul, Payel Yayınevi, 1996, s. 65.

64 Balcızade Tahir Harîmî, *Nakli İlimler Tarihi*, s. 24.

65 H. Bergson, *Zihin Kudreti (l'Energie spirituelle)*, çev. Miraç Katırcıoğlu, İstanbul, Maarif Vekaleti, 1959, s. 113, 118.

66 Balcıoğlu, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, s. 166-167.

değildir. Aynı şekilde *A'mâk-ı Hayâl, Mezâmîr-i Felsefe* ve *Rû'ya*'da başkahramanların hayrete düşmesi, idrâkin sınırlarını zorlayacak konu ve intibalarla karşı karşıya kalabilmesi de rüyada bilgelik ve zekânın kendisini rahatça gösterebilmesinden kaynaklanır.⁶⁷

A'mak-ı Hayâl'de, Râci varlığa ve hakikate dair arayışını hep uykuya dalarak bir rüya içerisinde gerçekleştirir. Varlığın sırrını öğrenmeye çabalayan ve bunu dört rüyada gerçekleştirmeye çalışan Tahir Harîmî, “*Uyku hâlinde bazen ervah göz ve ruhumuzun önünden geçerek bizi hakikatten haberdar ederler, faydalı nasihatlerde bulunurlar*”⁶⁸ diyerek rüya ve ruh arasında bir ilişki kurar. Ergin de kitabının başında rüyayı, iç dünyamızdakileri “dış rüyetin” dile getirmesi olarak kabul eder. Bu dile getiriş aslında “*hissî faaliyetlerin yarı yarıya ağırlık peyda etmesiyle, şuur altımızdaki düğümlerin çözülerek şuur selinin akışına karışması*”dır.⁶⁹

Üç eserin ruh ve rüya arasında kurduğu bağ, *Ruhlar Kitabı*'nda esasları anlatılan spiritüalist felsefe ile yakınlık gösterir. Allan Kardec'e göre, ruhlar uyku sırasında birbiriyle iletişim kurarlar. Arınmış saf ruhlar, diğer ruhlara rehberlik ederler. Kişi uyandığı zaman ruh öğrendiklerini hatırlar, ruh sahibi kişi de bir sırrı keşfetmiş hissine kapılır.⁷⁰

Üç eserde ruhların bir mekânda toplanmış olması da rüya ile bağlantılı bir durumdur. Kardec'e göre uyku ile özgürleşen insan ruhu, yüksek seviyedeki büyük ruhların oluşturduğu topluluklara katılır, onlardan bilgi alarak kendi seviyelerini yükseltmeye çalışır. Kısacası ruhlar, uyku esnasında birbirleriyle görüşürler, daha doğrusu iletişim halinde olurlar.⁷¹

67 Erich Fromm, *Rüyalar Masallar Mitoslar*, çev. Aydın Arıtan - Kaan H. Ökten, İstanbul, Arıtan Yayınevi, 1992, s. 44, 52. Allan Kardec bu vaziyeti ruhun özgürlüğü olarak tanımlar: “Rüyalar aktif yaşamın bir süre için askıya alınmasıyla daha faal bir hale gelen ve bizden çok uzaktaki ya da daha önce hiç görmediğimiz yerlere hatta başka dünyalara erişerek bir tür sınırsız durugörü halinin keyfini çıkaran ruhun özgürlüğünün neticesidir.” Kardec, *a.g.e.*, s. 317.

68 Balcıoğlu, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, s. 183.

69 Ergin, *Rû'ya*, s. 3.

70 Kardec, *a.g.e.*, s. 316, 324.

71 *A.g.e.*, s. 314-315, 324. *A'mâk-ı Hayâl*'de bu toplanma mekânlarından biri “Mahfil-i E'azım”dır. Mahfil büyük bir sarayın içinde zümrüitten ve yakuttan kürsülerin bulunduğu bir odadır. *Mezâmîr-i Felsefe*'de ise en belirgin toplanma yerleri dinî ve mitolojik anlamlara sahip Serendib Adası, Hâmûn Vadisi ve Karnak Mabedi'dir. *Rû'ya*'da ise düşünürlerin ruhlarının bir araya geldiği mekân Eflatun'un bahçesine benzetilir. Şebenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *A'mâk-ı Hayâl*, s. 175; Balcıoğlu, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, s. 88, 140, 179-180; Ergin, *Rû'ya*, s. 3.

2.4. Hz. Peygamber Vurgusu

Allan Kardec'e göre, ruha ve ruhun tezahürlerine dair ortaya konulan düşünceler, insanlar için sadece soyut bir varlık olarak ruh hakkında bilgi vermez. Ruh, Tanrı'nın yarattığı bir varlıktır. Gözle görülemeyen ruh üzerine düşünmek, insanları bir yaratıcının varlığı inancına yaklaştırır. Yani spiritüalizm, bir yönüyle ruhun varlığını kanıtlayarak da diğer yandan, ruhun yaratılışından hareketle Yaratıcı'nın varlığına da inandırmaktadır.⁷²

Tasavvufta, "Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım." kudsî hadisine atfen, varlığın sebebi olarak Hz. Peygamber'in kabul edilmesi, Allah'ın nurundan ilk olarak Hakikat-i Muhammedî'yi yarattığı inancı nedeniyle Hz. Peygamber'in varlığı bir nur ve sevinç olarak kabul edilmiştir.⁷³ Buradan hareketle, bu çalışmaya konu olan üç eserde de varlığın sebebi olarak görülen Hz. Peygamber, kuvvetli şekilde vurgulanır. Peygamberlerin ruhlarının da diğer ruhlarla bir arada bulunduğu *A'mâk-ı Hayâl*'in "Mahfil-i E'azım" başlıklı bölümünde, sadetin ne olduğunun cevabını arayan beşeriyet, en sonunda "*Yâ Fahr-i Âlem!.. Beşeriyetin derterini anlayan, ilacını bulan yalnız sensin*"⁷⁴ diyerek ağlamaya başlar.

Tahir Harîmî *Mezâmîr-i Felsefe*'de Hz. Musa, Hz. İbrahim ve Hz. Nuh kıssalarını kendilerinin ağzından nakleder. Ancak tüm bu büyük peygamberlerin de olduğu ruhlar arasındaki münazaralar, Hz. Muhammed'in gözetiminde gerçekleşir. Hz. Peygamber, bizzat münazaraların içerisinde gösterilmez ancak bu münazaralar onun izniyle yine onun huzurunda cereyan eder, bu münazaraları sona erdiren de yine Hz. Muhammed'dir:

"Birer isimle yâd edilen varlık heykelleri ortadan kayboldu. Yavaş yavaş tekâsüf eden ezeli nurlar, nâmütenahî bu'dları ihata etti. Bir müddet sonra unsurların müşkilatını gösteren bir insanı gördüm ki [O görününce] tabiatın bütün âyetleri 'Muhammed, Muhammed' dediler."⁷⁵

"Cenâb-ı Nebî-i zî-şanın lâhûtî gözlerine yansıyan bu hakimler, birden bire sustular. İlel ve esbattan doğan hadiselerin mesnedi olan kuvveti, ilk muharriki ve tasavvuratımızın takip ettiği hakikat yollarını, ruhlarında gör-

72 Kardec, *a.g.e.*, s. 75; (*Spiritüalizm Nedir?*), s. 43.

73 Bu kudsî hadise özellikle klasik Türk şiirinde çokça telmihte bulunulmuştur. Konu ile ilgili bk.: Ali Yıldırım, "'Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım' Hadis-i Kudsîsinin Klasik Şiire Yansıması", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 2018, s. 154-168.

74 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *A'mâk-ı Hayâl*, s. 180.

75 Balcıoğlu, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, s. 86-87.

muş, âlemlerle âdemîni içtimâından doğan hakikat güneşinden yanıp tutuşmuş enbiya-yı mürselinin ulu'l-azmları orada hep hazır idiler.”⁷⁶

“Serendib Ceziresi'nin ufuklarında fecrin beyazlıkları yavaş yavaş görülmeye başlamıştı. Nebî-i zî-şan Hazret-i Muhammed (s.a.v.) bütün ervaha işaret buyurdular, ilk evvel enbiya kabileleri ebediyete doğru kayboldular.”⁷⁷

Rû'ya'da ise filozoflara hakikatin ne olduğunu soran yazar en sonunda tam bir sır ve muğlaklık içindeki bu konu karşısında her cevabın âciz kaldığını düşünür. Verilebilecek en doğru cevap Mabud'u hakkıyla bilemediğimiz ve Hz. Muhammed'in varlığını sebebi olduğunu itiraf etmektir.⁷⁸

Sonuç

Modern spiritüalizmin, ruhu inkâr eden positivist fikir akımları karşısında tekrar söz sahibi olması, ruhun kendi varlığını kanıtlayan tezahürleri sayesinde olmuştur. Modern spiritüalizmin kurucusu Allan Kardec'in, ruhlarla iletişim geçerek ve onlardan bizzat ruh ve ruhlar âlemi hakkında tebliğler olarak ortaya koyduğu kuram, spiritüalist felsefenin de başlangıcı olmuştur. Bu spirütüalist felsefenin Türk edebiyatına yansımalarından biri, ruhu ve ruh kavramının içinde bulunan dünya görüşünü ruhlara söyletme anlatım tarzının oluşmasıdır.

Bu anlatım tarzına sahip *A'mâk-ı Hayâl, Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar* ve *Rû'ya*; Türk edebiyatında maddeciliğe karşı spiritüalist felsefe ile kaleme alınmış, gerek konu gerek üslup açısından birbirine benzeyen üç eserdir. Bu eserlerin öncüsü konumunda bulunan *A'mâk-ı Hayâl* temelini, Filibeli Ahmed Hilmi'nin yaşadığı spiritüalist tecrübelerden alır. Yaşadıkları onu, ruhun varlığı ve tezahürleri üzerine düşünmeye sevk etmiştir. Dolayısıyla edebî, tasavvufî ve felsefî muhtevasına rağmen *A'mâk-ı Hayâl*'in üslubunu belirleyen en önemli kaynak modern spiritüalizm olmuştur. Tahir Harîmî'nin Mısır'daki Karnak Mabedi'ni ziyareti ve ruhî tecrübeye dair dinledikleri, *Mezâmîr-i Felsefe*'nin üslubunun belirlenmesinde etkili olmuştur. Buna ek olarak Tahir Harîmî'nin, *A'mâk-ı Hayâl*'in anlatım tarzını devam ettirdiği, kurgudaki ruhî karakterlerin sayısını arttırdığı ve onların diyaloglarını içerik olarak genişlettiği görülür. Cafer Ergin'in *Rû'ya*'sı ise kendisinden önce kaleme alınmış benzer muhteva ve anlatım tarzına sahip iki eserin özelliklerini bünyesinde toplamış ve

76 *A.g.e.*, s. 157.

77 *A.g.e.*, s. 177.

78 Ergin, *Rû'ya*, s. 28.

muhtasar bir şekilde yansıtmıştır. Tüm bunlardan yola çıkarak denilebilir ki bahsi geçen bu üç eseri birbirinden bağımsız olarak düşünmek oldukça zordur.

Temelde varlığın anlamına ve yaratılışın gayesine dair arayışa çıkan bir kahramanın, geçmiş büyük peygamberlerin, filozofların ve âlimlerin ruhlarıyla bir rüya içerisinde konuşmasına ve sorularına cevaplar bulmaya çalışmasına dayanan bu üç eser, yazarları arasındaki fikrî ve edebî yakınlık kadar, Türk yazınında spiritüalizmin algılanışındaki ortaklıkları da göstermektedir.

Bu anlatım tarzının unsurları kısaca şu şekilde sıralanabilir:

Kahraman/Başkarakter: Hakikati ve varlığın gerçek anlamını öğrenmek isteyen ve ruh âlemine yolcuğa çıkan kişi. Kahramanın/başkarakterin fikrî olarak yaşadığı tereddütler ve yaratılışın hikmetini anlamaya dair duyduğu arzu, onu harekete geçirir. *A'mâk-ı Hayâl*'de kahramana rehberlik eden Aynalı Baba bulunur. Ancak diğer iki eserde belli bir kılavuz kişi bulunmaz.

Ruh: Kahraman/başkarakter, aradığı cevapları veren, bir yerde toplanan, aralarında tartışan, yaşarken hangi fiziki özelliklere sahipse o şekilde tezahür eden ruhlardır. Bu ruhlar alelade kişilerin ruhları değil, geçmiş peygamberlerin, âlimlerin ve filozofların “büyük” ruhlarıdır. Bu nedenle ortaya konulan düşünceler dinî, edebî, tasavvufî ve felsefî bir muhtevaya sahiptir.

Rüya: Kahramanın/başkarakterin cevap arama yolculuğu ve büyük ruhlarla görüşmesi rüyada gerçekleşir. *A'mâk-ı Hayâl*'de kahramanın rüyaya dalması için ney ve kahve bir vasita işlevi görür. Diğer iki eserde böyle bir vasita bulunmamaktadır.

Hz. Peygamber Vurgusu: Büyük peygamberlerin ruhları varlığa ve yaratılışa dair düşüncelerini aktarsalar da sonunda varılan yer Hz. Peygamber'in bütün varlığın yaratılış sebebi olduğu, bütün saadetlerin onunla mümkün olduğudur. *A'mâk-ı Hayâl* ve *Rü'ya*'da büyük ruhların sözleri Hz. Peygamber'in üstünlüğünün zikredilmesiyle veya itiraf edilmesiyle son bulur. *Mezâmîr-i Felsefe*'de ise gerek kahramanın/başkarakterin gerekse de ruhların hareketleri ve yapılan toplantılar, varlığın yaratılış sebebi olarak kabul edilen Hz. Peygamber'in bilgisi ve denetimi dahilindedir. Ruhlar arasındaki konuşmalar bizzat Hz. Muhammed tarafından dinlenir ve izlenir.

Türk edebiyatının modern spiritüalizm ile kurduğu ilişkinin bir boyutunu ortaya çıkaran bu anlatım tarzı, bu durumdan bağımsız olarak Türk edebiyatındaki anlatım tarzlarına bir çeşit olarak eklenmiştir.

Kaynakça

A Guide to The Babylonian and Assyrian Antiquities, London, Order of the Trustees, 1922.

Ayvazoğlu, Beşir, *Fikret*, İstanbul, Everest Yayınları, 2019.

Balcıoğlu, Tahir Harîmî, *Karnak Mabedinde Bir Gece*, Balıkesir, Vilayet Matbaası, 1938.

_____, *Mezâmîr-i Felsefeden İnsaniyete Veche Veren Büyük Ruhlar*, yay. haz. Eren Yavuz, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2022.

Balcıade Tahir Harîmî, *Naklî İlimler Tarihi*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Koleksiyonu, no: Ae tarih 701-1.

Bergson, H., *Zihin Kudreti (l'Energie spirituelle)*, çev. Miraç Katırcıoğlu, İstanbul, Maarif Vekaleti, 1959.

Bolay, Süleyman Hayri, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, İstanbul, Akçağ Yayınları, [t.y.].

Castellan, Yvonne, *İspirtizma*, çev. Ender Gürol, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları, 1967.

Çirkinliğin Tarihi, haz. Umberto Eco, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2009.

Ergin, Cafer, *Rû'ya: Bazı Filozof ve Hakîmlerin Zatı Âlâ Hakkındaki Fikirleri*, İstanbul, Kader Basımevi, 1952.

_____, *Varlık Muamması*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler, no: Bel_Yz_K_0531.

Filibeli Ahmed Hilmi, *Huzur-ı Akl u Fende Maddiyûn Mesleki Delaleti*, [İstanbul], Tercüman 1001 Temel Eser, [t.y.].

Freud, Sigmund, *Düşlerin Yorumu I*, çev. Dr. Emre Kapkın, İstanbul, Payel Yayınevi, 1996.

Fromm, Erich, *Rüyalar Masallar Mitoslar*, çev. Aydın Arıtan - Kaan H. Ökten, İstanbul, Arıtan Yayınevi, 1992.

Guénon, René, *Ruhçu Yanılgı*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996.

Gün, Fahrettin, *Mehmed Âkif Tevfik Fikret Çatışması*, İstanbul, Beyan Yayınları, 2014.

Günaltay, M. Şemseddin, *Felsefe-i Ülâ: İsbat-ı Vacib ve Ruh Nazariyeleri*, haz. Nuri Çolak, İstanbul, İnsan Yayınları, 1994.

İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2021.

Kardec, Allan, *Ruhlar Kitabı*, çev. Ergin Vural, İstanbul, Ruh ve Madde Yayınları, 2011.

Noyan, Sema, “A’ mâk-ı Hayâl Romanında Tasavvuf, Budizm, Hinduizm ve Zerdüştilik Açısından Vahdet-i Vücûd Karşılaştırılması”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, sayı 66, 2019.

Rıza Tevfik, *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefîyesi*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984.

Ruhçuluk (Spiritüalizm) Nedir?, haz. Mehmet Ali Usta, İstanbul, Ruh ve Madde Yayınları, 1986.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *A’ mâk-ı Hayâl*, haz. N. Ahmet Özalp, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2019.

_____, *Allah’ı İnkâr Mümkün müdür?*, haz. Saliha Çetinkaya, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2019.

_____, “Eski Fikirler, Yeni Şekiller: Ulûm-ı Garîbe ve İspitirizma”, *Şehbal*, sayı 22, 15 Haziran 1326 (28 Haziran 1910).

_____, “Eski Fikirler, Yeni Şekiller: Ulûm-ı Garîbe ve İspitirizma”, *Şehbal*, sayı 25, 15 Ağustos 1326 (28 Ağustos 1910).

_____, “Eski Fikirler, Yeni Şekiller: Ulûm-ı Garîbe ve İspitirizma”, *Şehbal*, sayı 26, 1 Eylül 1326 (14 Eylül 1910).

_____, “Eski Fikirler, Yeni Şekiller: Ulûm-ı Garîbe ve İspitirizma”, *Şehbal*, sayı 27, 15 Eylül 1326 (28 Eylül 1910).

_____, “Eski Fikirler, Yeni Şekiller: Ulûm-ı Garîbe ve İspitirizma”, *Şehbal*, sayı 29, 1 Teşrin-i Sâni 1326 (14 Kasım 1910).

_____, “Eski Fikirler, Yeni Şekiller: Ulûm-ı Garîbe ve İspitirizma”, *Şehbal*, sayı 30, 15 Teşrin-i Sâni 1326 (28 Kasım 1910).

_____, *İlm-i Ahvâli’r-Ruh*, haz. Hicret Osta, İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2019.

Tahir el-Harîmî el-Mevlevî, “Felsefe-i Din ve Hikmet-i Şerâyi”, *Sünûhât-ı Esaret*, 1335.

_____, “Gâye-i Hayât”, *Sünûhât-ı Esaret*, 1335.

Uludağ, Zekeriyya, “Şehbender-zade Filibeli Ahmed Hilmi ve Spiritüalizm”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Bölümü, Erzurum, 1991.

Yavuz, Eren, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Âlim, Yazar ve Şair: Tahir Harîmî Balcıoğlu”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.

_____, “Tahir Harîmî Balcıoğlu: Hayatı ve Eserleri (1893-1951)”, *Medeniyet Kültürel Araştırmalar Belleteni*, cilt 1, sayı 1, 2021.

Yıldırım, Ali, “‘Sen Olmasaydın Felekleri Yaratmazdım’ Hadîs-i Kudsîsinin Klasik Şiire Yansıması”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, cilt 1, sayı 1, 2018.

Elektronik Kaynaklar

<https://www.britannica.com/biography/Aesop> [Erişim Tarihi: 25.10.2022]

<https://kids.britannica.com/students/article/Empedocles/322464> [Erişim Tarihi: 25.10.2022]

<https://www.britannica.com/biography/Socrates> [Erişim Tarihi: 25.10.2022]

<https://www.britannica.com/biography/Immanuel-Kant> [Erişim Tarihi: 25.10.2022]

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

